

Валерій Горвий,

доктор історичних наук, професор, заступник гендиректора,
заслужений діяч науки і техніки України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: valnihor@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2644-5249>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ НАЦІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ВОЄННОГО ПРОТИСТОЯННЯ

У статті розглядається проблема ефективного, збалансованого використання фондів бібліотек для підготовки тематичних інформаційних, інформаційно-аналітичних продуктів, орієнтованих на замовлення користувачів та їх корпоративних груп для використання в практичній діяльності, дослідницьких проєктах, навчальній і навчально-практичній роботі. Нові інформаційні продукти покликані використовувати зміст національних інформаційних ресурсів у замовленнях для їх застосування в практиці суспільної діяльності. Особливо це важливо в період інформаційної та «гарячої» фази війни, як це відбувається сьогодні під час російсько-української так званої воєнної спецоперації. У бібліотечних продуктах цього періоду особливо важливо використовувати інформаційні ресурси, що відображають корінні етноментальні світоглядні позиції українського народу. Також важливо в окресленій тематиці послуговуватися найбільш значущими здобутками різних поколінь наших громадян, а також чималими науково-інформаційними доробками останніх десятиріч. Усі ці матеріали, а також доцільні запозичення зарубіжної інформаційної продукції, корисні для національного розвитку інноваційні інформаційні ресурси, повинні стати дороговказом для виробництва нових інформаційних, науково-інформаційних продуктів, потрібних українському суспільству в сучасних умовах.

Збалансоване, вдумливе використання всього обсягу фондів українських бібліотек разом із вдосконаленням сучасної інфотворчості сприятиме ефективному збереженню ментальної стійкості, функціонуванню суспільних інститутів, продуктивній інформаційній діяльності громадян у нелегких умовах нинішніх випробувань, що постали перед українським народом.

Ключові слова: бібліотечні інформаційні фонди, національний інформаційний простір, ментальна інформація, національне інфотворення, інформатизація,

орієнтири інфотворення, ментальна стійкість, активізація інформаційної, інформаційно-аналітичної діяльності суспільства як форми протистояння воєнній агресії.

Постановка проблеми. Зростаюче значення інформаційних ресурсів як важливої складової суспільної пам'яті в розвитку інформаційного суспільства набуває досить важливої ваги в умовах гострих міждержавних протистоянь та війн. У цей час особливу роль відіграє вплив на громадську думку ментальних особливостей народу, який зазнає нелегких випробувань у складі багатонаціональних держав або через зовнішню агресію. При цьому саме ментальна складова інформаційної основи життєдіяльності націй є найбільш вразливою і невідновлюваною для ворожих інформаційних впливів. Тому боротьба за збереження українських ментальних цінностей і їх ефективне використання – важлива складова міжнародного протиборства. Зменшення ментальної цінності нації знижує її стійкість в боротьбі і врешті-решт може призвести до втрати нею своїх позицій у політичному і суспільному процесах. Питання ментальності, розвитку національної своєрідності в умовах глобалізаційних перетворень та інформатизації стає особливо збоденним. При цьому зростає увага до суспільних інформаційних ресурсів у бібліотечних установах, оскільки бібліотеки з впровадженням електронних інформаційних технологій знову повертаються в середовище активних інформаційних обмінів, у світ знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нинішня російсько-українська війна загострила суперечності, пов'язані з особливостями сучасної глобалізації, заснованої на електронних інформаційних технологіях, та глобальної трансформації. Цій темі присвятив свої наукові розвідки О. Білорус [1, с. 25–26, 78, 103, 294, 296–300; 2], проблеми нового інформаційного суспільства досліджував Л. Мельник [3, с. 75], процес тотальної інформатизації (як, наприклад, питання глобальної трансформації) простежував у своїх роботах Т. Бернерс-Лі [4, с. 159], проблему національного розвитку в регіонах як процес еволюції найбільш стійких соціальних складових суспільства в сучасних умовах розробляв В. Горовий [5, с. 402].

Важливе місце в розкритті теми статті мали роботи про соціокультурні форми відображення ментальності в сучасних духовних і політичних процесах в Україні; про психокультуру української ментальності (А. Фурман); про актуалізацію проблеми ментальності в наш час відповідно до демократичного руху як визвольної боротьби народів, держав за своє право на суверенність [6, с. 230] та ін.

На нинішньому етапі сучасного суспільства з розвитком електронних інформаційних технологій набуває особливої затребуваності наукове осмислення процесів функціонування та еволюції інформаційної основи суспільного розвитку. Зі зростанням електронних інформаційних технологій, глобальною інформатизацією, активізацією відповідних інформаційних обмінів ці питання виходять на перший план. Специфіку цього винятково складного періоду в цивілізаційному вимірі розглядали Д. Белл, І. Валлерстайн, Е. Тоффлер та ін. При написанні цієї статті мала значення висловлена цими дослідниками думка про багатоваріантність шляхів розвитку цивілізації, виходячи з інформаційних можливостей людства, його глобальної інформатизації. Такої ж думки дотримувались і дослідники пізнішого періоду у XXI ст., як наприклад, Ю. Харарі.

Теоретично не заперечуючи можливої багатоваріантності, для орієнтирів суспільного розвитку мусимо мати гарантовано безпомилковий варіант інформаційної основи розвитку, який і визначається в цій статті.

Важливою для розуміння перспектив суспільного розвитку є теза М. Моїсеєва в монографії про ноосферні перспективи людства про «нові й нові принципи відбору», здійснювані природою. Корисна для розуміння стимулів еволюції людства думка, однак, не звучить із достатньою переконаністю, оскільки є дещо персоніфікованою і не відображає природних механізмів трансформації навколишнього середовища.

Важливими в розкритті теми статті стали роботи про соціокультурні форми відображення ментальності в сучасних духовних і політичних процесах в Україні (І. Бондарчук); про психокультуру української ментальності (А. Фурман); про сутність української та західноєвропейської економічної ментальності (О. Бондаренко) [7, с. 111]; про розвиток української національної ментальності в умовах розбудови громадянського суспільства (А. Білоус) та ін. У цих працях виокремлено важливі характерні риси сучасних ментальних процесів, що сприяють формулюванню орієнтирів для використання ментальних механізмів у роботі сучасних комп'ютеризованих бібліотек із користувачами, у тому числі з дистанційними.

Виклад матеріалу. Період воєнного протистояння між державами на постіндустріальному етапі їх розвитку характеризується поглибленою увагою до інформації, що відображає духовні традиції, на яких базується життя держави і її громадян, патріотизм і правові основи суспільної організації, суспільна етика, найважливіші форми практичної діяльності, що забезпечують економіку суспільства – основні суверенні інформаційні ресурси, що становлять інформаційну базу існування нації і держави.

У сучасному світі переважна частина таких ресурсів зберігається в інформаційних структурах, що становлять бібліотечну систему суспільства. У зв'язку з цим активізація бібліотечних установ у період як інформаційної, так і війни «гарячої» набуває зростаючого значення і має бути затребувана всіма видами суспільних сил протистояння і забезпечувана працівниками бібліотек на основі ефективного використання наявних фондів інформації.

У сучасних інформаційних центрах необхідні для оперативного використання інформаційні фонди акумулюються у вигляді оперативних тематичних баз інформаційного ресурсу розвитку. Цей інформаційний ресурс стає інформаційною основою дослідження оперативної ситуації, насамперед пов'язаної з російсько-українською війною, здійсненням необхідних конкретних дій у протистоянні інформаційній агресії. Нові інформаційні продукти мають поєднувати набуті раніше знання з досліджуваної проблематики з інфотворенням, що відображає сучасну ситуацію й перспективи її розвитку, а отже, збагачувати реагування на актуальні проблеми інноваційними рішеннями. Нові інформаційно-аналітичні продукти, орієнтовані на практичне використання, мають логічно поєднувати вже вивчений з обраної тематики матеріал з новим інфотворенням, що має окреслювати, обґрунтовувати результати дослідження, розвивати національну традицію в практичній діяльності.

Насамперед структура нових інформаційних продуктів, орієнтована на протистояння негативним інформаційним впливам, повинна враховувати ментальні чинники ставлення нашого народу до складних подій сучасності, сприяти виробленню стійкої патріотичної позиції в боротьбі із зовнішньою агресією. Ментальний фактор, при умові його ефективного використання, сприяє підвищенню стійкості заходів, спрямованих на опір агресору. При цьому у виробленні необхідної українському народу громадянської позиції наразі включаються психо-емоційні фактори, зміцнюється свідомість і дисципліна, що, зокрема, позначається на показниках боротьби з ворогом.

З огляду на історичні традиції саме ментальні фактори є найбільш стійкими елементами національної індивідуальності. Стосовно джерел ментальності А. Фурман зауважує, що етнос – «генетично первинний і структурно основний таксон (одиниця) соціокультурного життя людей» [8, с. 12]. Це справедливе зауваження науковця стверджує давність процесу формування ментальних якостей людини, відтермінування його до періоду родо-племінних відносин, на основі яких викристалізовувалися ментальні якості соціальної особи і перших сформованих соціальних структур.

Збереження ментальних якостей людей до наших часів свідчить:

по-перше, про їх високу життєздатність і суттєве значення в утвердженні права на самобутність, корисну як для них, так і для загальносуспільного розвитку;

по-друге, про проникнення цих якостей у глибинні шари самосвідомості ще з часів існування представників давніх етносів, формування їх колективної пам'яті.

На зорі становлення націй відбувався процес об'єднання спільних ментальних характеристик близьких за світосприйнянням етносів, формування спільних духовноціннісних орієнтирів, їх об'єднаної духовної культури. У національному вимірі етнічну свідомість О. Бондаренко визначив як «... внутрішню організацію нації, цілісність нації, усвідомлення народом своєї історико-генетичної єдності, того, що визначає його як особистість і формується перш за все у висловленнях “я – француз”, “я – українець”. Провідні елементи організації нації як цілісності з'явилися у сиву давнину. Вихідними тут є форми свідомості та менталітету (ментальності), що вироблені тисячолітнім досвідом і є реальнішими та стійкішими, ніж будь-яка форма матеріального існування й активності нації» [7, с. 111].

Розв'язання проблеми нейтралізації негативних впливів на ментальний імунітет пов'язане з вивченням каналів впливу на процес його функціонування, розвитку або ж нейтралізації. Найбільш загальний підхід при вирішенні цього питання пов'язаний із розглядом специфіки прояву двох основних потоків впливу на формування ментальних характеристик індивіда та суспільства: опосередкованого впливу на трансформацію емоційної сфери індивіда соціальної інформації та безпосереднього впливу на емоційну сферу людини, що прямо пов'язана з ментальними мотиваціями, за визначенням В. Когана, з «генотипом, одержаним від минулих поколінь» [9, с. 32].

Цінність сучасних бібліотечних фондів полягає в тому, що в них зібрано велику кількість стереотипів ментального багатства нації, яке визначає її стійкість у період серйозних випробувань, аж до забезпечення ментальної стійкості особи, конкретного українця. Ментальна стійкість протягом певного історичного періоду визначається рівнем розвитку ментального імунітету. Цей імунітет **визначається як ресурс протистояння зовнішнім негативним впливам на ментальність і процес її розвитку в умовах впливу навколишньої дійсності**. Негативні впливи проявляються в дії неконтрольовано привнесеного із-за меж національного інформаційного простору [10, с. 264] інформаційного ресурсу,

створеного в іншій культурній традиції та неадаптованого до інтересів конкретної нації, при реалізації економічних, політичних та інших цілей провідних країн-глобалізаторів у тій чи іншій країні, об'єкти глобальних впливів.

Багатогранна структура ментального імунітету протягом усього історичного періоду, а на інформаційному етапі розвитку людства особливо, одержує імпульс розвитку як на загальнонаціональному рівні, на рівні загальноетнічного значення, так і при зміщенні акцентів розвитку міжнародної проблематики на певних напрямках, із посиленням відповідних процесів у політичній і культурній площинах тощо.

При цьому на передній план виступає необхідність вдосконалення організації суспільного устрою. «Проблема ментальності актуалізується в наш час у відповідності до демократичного руху як визвольна боротьба народів, держав за своє право на суверенітет. Ментальність постає свідченням їх унікальності, доказом природного права людини, народу на самовизначення, тобто на самобутній розвиток. Ментальність легалізується за самобутністю в процесі самоусвідомлення, самовизначення особи, народів, суспільств... Відмінність демократизації суспільного життя держав, своєрідність процесу їх розвитку, тобто різноманітність форм історичного поступу демократії, є спільне для історичної ходи людства, ствердження розвитку за принципом плюралізму у його відповідності об'єктивному закону розвитку світу...» [6, с. 230].

З поступовим зменшенням на постіндустріальному етапі розвитку суспільства домінуючих ідеологічних впливів, характерних для держави індустріального періоду, із забезпеченням глобальною інформатизацією комунікативних можливостей для всіх членів суспільства, саме оживлення ментальних властивостей, їх стійкості в міжнаціональних процесах і стає основним чинником самоідентифікації як для організованих діаспорних утворень, так і для так званої розсіяної діаспори. Представник кожної нації в умовах сучасної інформатизації має змогу зміцнювати свої зв'язки з інтересами свого народу, його розвитком за допомогою електронного інформаційного зв'язку. Через це саме такий зв'язок українців зі своїми національними структурами, з численною українською національною спільнотою поза межами українських земель сприяє формуванню солідарної думки світової громадськості про агресора, допомагає організації солідарності і матеріальної допомоги жертвам агресії в російсько-українській війні.

Варто наголосити, що саме ментальна складова інформаційної основи життєдіяльності націй є найбільш вразливою і невідновлюваною для

ворожих інформаційних впливів. Тому боротьба за збереження українських ментальних цінностей і їх ефективне використання – важлива складова міжнародного протиборства. Зменшення ментальної цінності нації знижує її стійкість у боротьбі і врешті-решт може призвести до втрати нею своїх позицій у політичному і суспільному процесах.

Загострення суспільної уваги до питання ментальності набуває актуальності саме в наш час, коли за допомогою сучасних інформаційних процесів, глобалізаційних трансформацій на політичній арені світу активізуються життєздатні нації. Сьогодні ми спостерігаємо таке пожвавлення в багатонаціональних країнах і бачимо ознаки організаційного зміцнення й політичної стабільності в мононаціональних державах, об'єднаних глибокою релігійною традицією, як, приміром, Польша, країни Балтії, деякі західноєвропейські країни, інші державні утворення на політичній карті світу.

В умовах російсько-українського воєнного конфлікту активізація національно-ментальних чинників стає важливим фактором інформаційного протистояння агресії та свідчить про стійкість і зростаючу ефективність цього психологічного механізму. Масовий патріотизм українського народу з початку так званої російсько-української військової операції, а фактично агресії РФ проти України, переконливо підтверджує цю думку.

З позиції сучасних інформаційних процесів ментальність можна розглядати як формування і використання усталених стереотипів світосприймання й поведінки в соціальній сфері на базі традиційного засвоєння змісту використовуваної людьми інформації про світ і суспільство. Ці стереотипи, як усталені, закріплені досвідом багатьох поколінь конкретного етносу. Еталони оцінок навколишньої дійсності та поведінки відрізняють культуру однієї спільноти від культури іншої, один етнос від другого і виробляють традиційні, успішні саме в умовах розвитку певного психотипу ефективні рішення суспільно значущих проблем. При цьому в новому інфотворенні ментальні складові відіграють роль орієнтирів самобутнього, нетрадиційного світосприймання.

У процесі підготовки інформаційних продуктів для замовників треба враховувати, що поряд із стародруками, які відображають коріння ментальності, слід використовувати ресурси, що показують закономірності розвитку теми, інформацію, що акумулює набутий у відображенні цієї проблеми досвід, аж до сьогодення включно. Проявлені при цьому закономірності стануть чітким дороговказом для процесу нового інфотворення та групування новоствореної інформації в концепцію здійснюваного дослідження. Особлива увага при оперуванні використовуваними ресурсами має

приділятися суверенним інформаційним ресурсам. Їх значення в змістовній організації текстів із розвитком електронної інформації зростає.

Значення поняття інформаційного суверенітету актуалізувалося з розвитком інтернет-технологій, глобальних ЗМІ та електронної пошти. На території країн СНД, що мали спільну 80-річну історію і досить подібний рівень технологічного розвитку, цей процес проходив на межі тисячоліть, коли вже досить потужним став вплив глобального інформаційного простору, що формувався на базі зростаючої інформаційної активності провідних країн світу і насамперед – США. Нові інформаційні технології прискореними темпами входили в життя громадян молодих, нещодавно створених країн, що декларували свою прихильність до демократичних форм розвитку на основі ринкової економіки. При цьому нові держави без відповідного досвіду лише створювали свої далеко не завжди успішні законодавчі системи, що мали забезпечувати національний суверенітет загалом і відповідати задоволенню нагальних потреб нейтралізації якісно нових викликів негативних впливів глобального інформаційного простору на суспільство в стадії його становлення, формування його інформаційного суверенітету. Надзвичайно важливого саме для цієї стадії суспільного розвитку. Водночас актуалізується питання про те, до яких меж має функціонувати інформація, що надходить з інших країн, який обсяг вона має займати в національному інформаційному просторі, яким чином у правовому полі регулювати ці інформаційні потоки. І цей аспект став дуже важливим у зв'язку з появою нових видів зброї, серед них і так звана інформаційна зброя [11].

Оскільки проблеми забезпечення інформаційного суверенітету виникли як проблеми нового інформаційного суспільства, що наразі проходить процес свого становлення, набувають дедалі більшої злободенності, стають щоразу більш насущними питання, пов'язані з необхідністю конкретизації уявлень про цей вид суверенітету, уточнення його характеристик для виявлення практичної відповіді на питання про методики й засоби його збереження та вдосконалення.

Слід зазначити, що сучасні технології поширення інформації, потужні інформаційні обміни в межах уже сформованого глобального інформаційного простору сьогодні значною мірою нівелюють територіально-географічні особливості суверенітету як такого.

Треба також зауважити, що про будь-який суверенітет доцільно говорити лише за умови наявних можливостей його контролю й захисту. У цьому конкретному випадку йдеться не стільки про правові, моральні аспекти його регулювання, освячення традицією, забезпечення науковим

обґрунтуванням, скільки про наявність реальних засобів впливу на ситуацію, технічних, технологічних, аж до використання існуючих силових можливостей, що можуть забезпечити підтримання впливу всіх інших соціальних інструментів зміцнення й розвитку інформаційного суверенітету. Без ефективного впливу на процеси забезпечення суверенності розмови на цю тему є безплідними й демагогічними.

Інформаційний суверенітет, перефразовуючи відомий вислів, вартий чогось лише за умови, коли він може бути захищеним. Тож можна стверджувати, що ефективні технічні й усі інші засоби для його забезпечення в територіальних рамках існуючих на сьогодні держав відсутні. Про це свідчить не лише малоефективна практика глушіння різноманітних західних голосів у соціалістичний період нашої історії. Це підтверджують і незграбні методи боротьби з використанням інтернету в деяких сучасних країнах. Нарешті, це доводить і висока ефективність інформаційних воєн останнього часу, у яких нападаюча сторона, як правило, отримує перевагу над недостатньо підготовленими об'єктами інформаційного впливу, що намагаються організувати територіальний захист (згадаймо інформаційну складову югославського, іранського та інших протистоянь).

Наведені вище приклади переконують, що процес удосконалення визначення інформаційного суверенітету досить швидко розвивається: від тісно ув'язаного уявлення про суверенітет територіальний, державний до просторового уявлення, характеризованого відмінними від топографічних параметрами, від схематичних, по лінії «держава – громадянин», до більш багатограних, що повніше охоплюють характерні особливості цього явища. Процес суспільної структуризації ставить нові проблеми, пов'язані з дослідженням теми інформаційного суверенітету. Адже з деференціацією основного поняття потрібний відповідний підхід до аналізу інформаційної структури базових інформаційних ресурсів, відповідної системи соціальних інформаційних баз, на основі яких існують і розвиваються всі соціальні складові суспільства як єдиного цілого.

Таким чином, якщо представити сьогоднішні уявлення про інформаційний суверенітет у більш концентрованому вигляді, не використовуючи у визначенні як опорний елемент посилення на суверенітет державний, це визначення можна представити як межі контролю необхідних для існування й розвитку соціальних структур інформаційних ресурсів, обумовлені специфікою призначення цих структур, характерними для них засобами досягнення суспільно значущих цілей, відповідною самотністю і підтвердженою суспільною практикою традицією [12].

По-перше, таке формулювання є досить універсальним і охоплює всі рівні суверенності над інформаційними ресурсами та можливостями їх використання на державному і національному рівнях, на рівні соціальних структур сучасного суспільства, що дає змогу формувати конструктивну ієрархію цих рівнів.

По-друге, крім інформаційних ресурсів, пов'язаних з організацією безпеки й розвитку суверенів цих ресурсів, це визначення є перспективним для вдосконалення правової бази, пов'язаної з гарантуванням інтелектуальної власності, прав на використання інформаційних, інформаційно-аналітичних продуктів на внутрішньому і зарубіжних ринках інформації.

По-третє, воно відображає сучасний підхід до уявлення про межі й можливості контролю над суверенними інформаційними ресурсами, що визначаються не просторовими обмеженнями, а розвитком відповідної правової системи на базі організаційно-технічних, технологічних засобів контролю інформаційного суверенітету, а також формами інформаційної протидії проявам інформаційного тиску в мережі соціальних комунікацій.

По-четверте, це визначення пов'язує сучасний інформаційний суверенітет з відповідною інформаційною традицією, збереженням самобутності суверенів інформаційних ресурсів в умовах розвитку глобального інформаційного простору.

Варто також зазначити, що збереження й зміцнення інформаційного суверенітету в умовах розвитку глобальних процесів, у тому числі впливів глобального інформаційного простору, пов'язане з **наповненням, збереженням і підвищенням ефективності** використання системи соціальних інформаційних баз українського суспільства, що в сукупності становлять інформаційну основу його існування й розвитку.

Продовжуючи дослідження інформаційних процесів у сучасному суспільстві за сукупністю цілої низки ознак, доцільно окреслити характерні особливості інформаційної бази стійкої людської (соціальної) спільності, у структурі якої суверенні інформаційні ресурси відіграють дуже важливу, орієнтаційну роль.

У процесі активізації глобального інформаційного простору, розвитку інформатизації в Україні актуалізуються найважливіші проблеми регулювання правовідносин в інформаційній сфері. При цьому дедалі більшої гостроти з огляду на загрозу можливої інформаційної уніфікації набуває об'єктивна потреба законодавчого оформлення різних аспектів проблеми забезпечення інформаційного суверенітету України. Необхідна правова основа водночас має регламентувати процеси формування, зберігання та використання суверенних інформаційних ресурсів,

регулювати діяльність відповідних суспільних механізмів, відповідним чином впливати на функціонування соціальних інформаційних комунікацій, забезпечувати реалізацію права на інформацію для всіх категорій користувачів.

У цьому відповідна правова база має регламентувати суверенний інформаційний простір України. Інформаційний простір як такий на сьогодні вже є предметом дослідження багатьох вітчизняних учених і розглядається як «простір, у якому циркулюють інформаційні потоки, топологічні властивості яких задаються інформаційною інфраструктурою» [12, с. 2].

Коли ж ідеться про простір, окреслений інформаційним суверенітетом, очевидно, ми маємо справу з уявленнями про простір вільного використання суверенних інформаційних ресурсів. Використання цих ресурсів за межами цього простору має регламентуватися відповідними правовими актами.

Електронні інформаційні технології зумовили появу цілої низки нових джерел бібліотечного комплектування, серед яких чільне місце займає також і комплектування ресурсами соцмереж. Незважаючи на дуже різну якість інформації в цих ресурсах інформаційних обмінів, загалом це джерело інформації є дуже цінним з огляду на високий рівень довіри цій інформації та відображення в ній, як правило, щирого, достовірного ставлення до обговорюваних суспільно значущих подій близькими людьми.

Розвиток соцмереж став переконливим свідченням успішного впровадження глобальної інформатизації на території нашої країни. Згідно з рейтингами соціальних мереж 2019 року серед 2000 респондентів по всій Україні, за винятком окупованих Росією територій, найпопулярнішою серед них є мережа «Фейсбук» – нею користуються 50% респондентів. Про це повідомляють дані опитування компанії Research & Branding Group. Як зазначають соціологи, за період з травня 2018 р. в Україні помітно збільшилося користувачів таких соцмереж: фейсбук (до 50%), ютюб (30%), інстаграм (27%) та суттєво зменшилася популярність «Однокласників» (6%) і «ВКонтакте» (10%) [13].

Найчастіше українські користувачі соцмереж користуються ними для спілкування з друзями – 60%. Новини та події в країні і світі цікавлять 36% респондентів. Характерним при цьому є те, що платні послуги в користувачів становлять лише 2% відвідувань мереж, а питання ведення бізнесу – лише 1%. Не дивлячись на масове користування громадян України соціальними мережами, низькі проценти їх використання в діловій сфері свідчать про початковий етап входження цих технологій спілкування в соціальну практику обміну інформацією в Україні.

Технології інформаційних обмінів у соцмережах сприяють розвитку громадянського суспільства, його консолідації на якісно новому рівні розвитку. Винахідник Всесвітньої мережі «Інтернет» Т. Бернерс-Лі в книзі «Заснування Павутини» зазначає: «Мережа – це більше соціальне, ніж технічне явище. Задумував я її для досягнення результату – допомогти людям працювати разом, – а не як технічну іграшку. Найзагальніша мета Мережі – підтримка і поліпшення нашого існування у світі, яке саме багато в чому є мережевим» [4, с. 107]. Так само на нинішньому етапі свого розвитку соціальні мережі можуть створювати і певні небезпеки національному інформаційному простору України через недостатній розвиток технологій нейтралізації негативних, в умовах інформаційної війни, і відкрито ворожих впливів на процеси інформаційних обмінів у суспільстві.

Зважаючи на вільний, практично неконтрольований доступ до участі у спілкуванні в соцмережах для кожного дієздатного члена суспільства – як досвідченого в такому спілкуванні, так і недосвідченого, як компетентного в порушуваній тематиці, так і некомпетентного, як відповідального за створюваний контент, так і безвідповідального – у соціальних мережах наразі ще не вироблено надійних механізмів для забезпечення достовірності інформації, виявлення зумисно чи ненавмисно поширюваних пліток та неточної, викривленої інформації. При цьому соціальні мережі стають усе продуктивнішим джерелом взаємного інформування в сучасному суспільстві. Адже дружнє спілкування у віртуальному світі, як показує соціологія, стало вагомим і значущим у суспільному взаємінформуванні, формуванні поглядів на навколишню дійсність. І довіра до такого обміну думками з друзями, знайомими, авторитетними для учасників спілкування людьми камуфлює його недоліки і часто використовується зловмисниками і некомпетентними людьми для дезінформування, створення хибних точок зору на суспільно значущі процеси. Водночас «за результатами багатьох досліджень, соціальні мережі роблять молодь, і особливо представників покоління міленіалів (люди, які народилися у період з 1981 по 1994–2000 рр.) та покоління Z (люди, які народилися у період між 1995 та 2000 рр.) політично активнішими» [14].

В умовах сучасної інформаційної війни боротьба з дезінформацією в соцмережах має дуже велике значення. Водночас вона також має і довготривале, далекосяжне значення, оскільки підвищення достовірності інформаційних обмінів у соцмережах має підняти ефективність цієї нової, але перспективної в розвитку інформаційного суспільства технології спілкування в суспільно значущих вимірах: у розвитку інфор-

маційних послуг у бізнесі, освіті тощо. Оскільки цей процес є суспільно значущим, державні інформаційні, інформаційно-аналітичні та аналітичні структури мають виробити й реалізувати централізовану політику стосовно соцмереж, спільні підходи до підвищення реальної дієвості цих інструментів сучасних інформаційних обмінів.

Насамперед в арсеналі засобів боротьби із спотвореною, провокаційною, свідомо неправдивою інформацією у соцмережах мають бути чіткі уявлення про перспективи розвитку власного суспільства, організація популяризації орієнтирів розвитку, визначених президентом, урядовою програмою, іншими документами, що відображають тренди розвитку суспільства, його соціальних структур. Дієвість цієї популяризації залежатиме від того, наскільки владні інституції зможуть показати вплив запланованих змін на життя первинних соціальних структур суспільства, конкретних його членів. При належній організації популяризації орієнтирів вони відіграватимуть не лише стержневу роль у створенні певних інформаційних систем орієнтації для учасників спілкування, але й матимуть певне попереджувальне значення в боротьбі з фейковими новинами.

Важливою умовою в боротьбі з дезінформацією є обов'язкова постійна присутність держави, її інформаційно-аналітичних структур, у тому числі й бібліотечних, у соцмережах. Успішна боротьба з цим явищем вимагає постійного вивчення інформаційного противника, форм його діяльності, прогнозування перспектив його диверсійної практики в національному інформаційному просторі України, добору аргументації тощо. Інформування учасників соцмереж про очікувані вкиди в національний інформаційний простір неправдивої інформації значно знижує її ефективність.

У боротьбі з дезінформацією треба залучати й міжнародні напрацювання. Так, пошуковий сервіс «Гугл» вже працює над індексом надійності, що визначає та демонструє градус достовірності змісту певного повідомлення. «Такі заходи працюватимуть на алгоритмах, а це породжує побоювання, що вони обмежать вільне поширення інформації в Інтернеті. Мовляв, у такому разі відбуватиметься щось на кшталт цензури», – пояснює М. дель Вікаріо (Michela Del Vicario) з лабораторії комп'ютерної соціології в Лююці (Італія) [15]. Так само фейсбук намагається знайти інші форми боротьби з недостовірною інформацією в мережах. Ставка при цьому робиться на зростання свідомості користувача, який у стрічці новин зможе позначити повідомлення, які він вважатиме несерйозними чи фейковими [15].

У наших публікаціях неодноразово порушувалося питання про вдосконалення правового забезпечення розвитку електронного спілку-

вання, що постійно відстає від нових інформаційних технологій. Серед гострих проблем фахівці виділяють безпеку й захист персональних даних, відсутність уніфікованих принципів правового регулювання відносин у соціальних мережах, захист та критерії відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності, проблеми правового регулювання реклами, електронної комерції і використання товарних знаків у соціальних мережах та ін.

Таким чином, можемо приєднатися до думки американського політичного науковця та економіста Ф. Фукуями про те, що більше інформації завжди краще [14]. Однак сучасна практика показує, що в епоху інтернету, коли тисячі ботів і тролів можуть посилювати розповсюдження дезінформації, «надання хорошої інформації, яка зрештою протидіятиме поганій» є, безсумнівно, важливим, але не єдиним напрямом підвищення достовірності інформаційних обмінів у мережах. Паралельно суспільство має вдосконалювати також і відповідні регулятивні механізми, що забезпечать використання нейтральної платформи нового способу спілкування в інтересах суспільного прогресу.

Отже, важливі складові сучасного бібліотечного інформаційного ресурсу, пов'язані з відображенням різних етапів фіксації національної специфіки, як ті, що відображають ментальні особливості, так і ті, що окреслюють специфіку національного суверенітету та інноваційні джерела, засновані на новітніх електронних технологіях, є важливим фактором успішного виробництва нової національної інформації як наукової, науково-прикладної, так і художньої. Тобто такої інформації, що в кращих своїх зразках стає загальноцивілізаційним доробком сучасного пізнавального процесу.

Список використаних джерел

1. Білорус О. Г. Економічна система глобалізму. Київ : КНЕУ, 2003. 357 с.
2. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України. Київ : ВО «Батьківщина»; Броди : Просвіта, 2001. 301 с.
3. Мельник Л. Г. На порозі інформаційного общества. Соціально-економічні проблеми інформаційного общества. Суми : ИТД «Університетська книга», 2005. С. 75.
4. Бернерс-Лі Т. Заснування Павутини: З чого починалася і до чого прийде Всесвітня мережа / пер. з англ. А. Іщенка. Київ : Києво-Могилянська академія, 2007. С.107.
5. Горовий В. М. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія. Київ, 2015. 402 с.

6. Лисенко С. П., Чесноков В. О., Валігурський Ю. О., Фортова О. І. Менталітет України як основа духовно-політичних перетворень її Збройних Сил. *Національна ментальність і духовно-політичні проблеми формування Збройних Сил України* : наук. зб. Вип. II. Київ : КВГІ, 1997. С. 230.

7. Бондаренко О. В. Сутність, історія та сучасність української та західноєвропейської економічної ментальності. Запоріжжя : ЗНТУ, 2005. С. 111.

8. Фурман А. В. Психокультура української ментальності. Тернопіль : Екон. думка, 2002. С. 12.

9. Коган В. З. Маршрут в страну информологию. М. : Наука, 1983. С. 32.

10. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2014. 264 с.

11. Проблемы информационной безопасности, как одна из основ государственного суверенитета. URL: <http://panarin.com/comment/1053>

12. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2011. 191 с.

13. Складено рейтинг популярності соціальних мереж в Україні. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/sostavlen-reyting-populyarnosti-sotsialnyh-1555070035.html>

14. Соціальні мережі та демократія: тисячі ботів і тролів поширюють «фейкові новини». *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29166101.html>

15. Facebook: як поширюються плітки. URL: <https://zbruc.eu/node/45985>

References

1. Bilorus, O. H. (2003). *Ekonomichna systema hlobalizmu. Hlobalizatsiia i natsionalna stratehiia Ukrainy* [Economic system of globalism]. Kyiv: Prosvita. 357 p. [in Ukrainian].

2. Bilorus, O. H. (2001). *Hlobalizatsiia i natsionalna stratehiia Ukrainy* [Globalization and the national strategy of Ukraine]. Kyiv: VO "Batktivshchyna"; Brody: Prosvita. 301 p. [in Ukrainian].

3. Melnik, L. G. (2005). *Na poroge informacionnogo obshestva. Socialno-ekonomicheskie problemy informacionnogo obshestva* [On the threshold of the information society]. Sumy: Universitetskaya kniga [in Russian].

4. Berners-Li, T. (2007). *Zasnuvannia Pavutyny: Z choho pochynalasia i do choho pryide Vsesvitnia merezha* [The foundation of the Web: Where it began and where the World Wide Web will come]. Kyiv: Prosvita [in Ukrainian].

5. Horovyi, V. M. (2015). *Natsionalni informatsiini protsesy v umovakh hlobalizatsii. Monohrafiia* [National information processes under globalization. Monograph]. Kyiv: NBUV [in Ukrainian].

6. Lysenko, S. P., Chesnokov, V. O., Valihurskyi, Yu. O., Fortova, O. I. (1997). *Mentalitet Ukrainy yak osnova dukhovno-politychnykh peretvorennyy Zbroinykh Syl* [The mentality of Ukraine as the basis of the spiritual and political transformation of its Armed Forces]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Bondarenko, O. V. (2005). *Sutnist, istoriia ta suchasnist ukraïnskoi ta zakhidnoevropeiskoi ekonomichnoi mentalnosti* [The essence, history and modernity of the Ukrainian and Western European economic mentality]. Zaporizhzhia [in Ukrainian].

8. Furman, A. V. (2002) *Psykhokultura ukraïnskoi mentalnosti: Naukove vydannia* [Psychoculture of the Ukrainian mentality: Scientific edition]. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].

9. Kohan, V. Z. (1983). *Marshrut v stranu informologiyu* [Route to the country of information technology]. Moscow [in Russian].

10. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2014). *Natsionalnyi informatsiynyi kompleks i yoho rol u hlobalnomu informatsiinomu prostori* [The national information complex and its role in the global information space]. Kyiv: NBUV [in Ukrainian].

11. *Problemy informacii bezopasnosti, kak odna iz osnov gosudarstvennogo suvereniteta* [Problems of information security as one of the foundations of state sovereignty]. [in Russian]. Retrieved from <http://panarin.com/comment/1053>

12. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2011). *Natsionanyi informatsiynyi suverenitet u konteksti rozvytku novitnykh informatsiynykh tekhnolohii* [National information sovereignty in the context of the development of the latest information technologies]. Kyiv : NBUV [in Ukrainian].

13. *Skladeno reitynh populiarnosti sotsialnykh merezh v Ukraini* [The ranking of the popularity of social networks in Ukraine has been compiled]. [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.rbc.ua/ukr/news/sostavlen-reyting-populyarnosti-sotsialnyh-1555070035.html>

14. *Sotsialni merezhi ta demokratiia: tysiachi botiv i troliv poshyriuiut "feikovi novyny"* [Social networks and democracy: thousands of bots and trolls spread "fake news"]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/29166101.html>

15. Facebook: yak poshyriuiutsia plitky [Facebook: How gossip spreads] [in Ukrainian]. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/45985>

Стаття надійшла до редакції 30.06.2022.

Valery Horovyi,

Dr. Sci. (History), Professor, Deputy Director,
Honored Science and Technology Worker of Ukraine,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: valnihor@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2644-5249>

Peculiarities of using Electronic Resources of National Libraries under Military Confrontation

The article considers the problem of effective, balanced use of library funds for the preparation of thematic information, information and analytical products, oriented to the users' orders and corporate groups for use in practical activities, in research projects, in educational and practical work.

New information products must use the content of national information resources in orders for their application in the practice of public activity. This is especially important during the informational and «hot» phase of the war, as it happens today during the Russian-Ukrainian so-called military special operation. In the library products of this period, the use of information resources that reflect the indigenous ethno-mental outlook of the Ukrainian people is particularly important. It is also important to use the results of the most significant achievements of different generations of our citizens, and especially the scientific and informational achievements of the last decades. All these materials, as well as appropriate borrowing of foreign information products, innovative information resources useful for national development, should become a guide for the production of new information, scientific and information products, which Ukrainian society requires in modern conditions. Balanced, thoughtful use of the entire volume of Ukrainian library collections, along with the improvement of modern information creation, will contribute to the effective preservation of mental stability in the functioning of public institutions, productive information activity of citizens under conditions of difficult current challenges which the Ukrainian people faced.

Keywords: library information funds, national information space, mental information, national information creation, informatization, orientations of information creation, mental stability, activation of information, information and analytical activity of society as a form of resistance to military aggression.